

Europa en de stier

Nicolaas Verkolje (1673 – 1746)

Rijksmuseum
Amsterdam

1735-'40 (vermoedelijk). Olieverf op paneel, 57,7 x 72,8 cm

Gesigneerd linksonder: *NVerkolje*

Herkomst: Veiling Sotheby's, New York, 25 januari 2001, nr. 170; Kunsthandel Rob Noortman, Maastricht

Bij de rijkdom van het Rijksmuseum aan Nederlandse schilderijen uit de 17de eeuw steekt het bezit aan werkelijk goede representanten van de 18de eeuw nog altijd wat pover af. Dat geldt vooral voor de eerste helft van de eeuw, Cornelis Troost uitgezonderd. Er zijn plannen om aan de schilderkunst uit het herfsttij van de Gouden Eeuw een overzichtstentoonstelling te

wijden. In het recente verleden zijn op het gebied van die 'post-17de eeuw' belangrijke voorbeelden verworven van historiestukken door Adriaen van der Werff (in 1996) en door Arnold Houbraken (in 1998), terwijl daarnaast met steun van de Vereniging Rembrandt een uitmuntend genretafereel door Willem van Mieris werd gekocht (in 1998).

De roof van Europa
Gerard de Lairesse
(1640-1711)
ca. 1680. Ets, 240 x 298 mm.
RIJKSPRENTENKABINET,
AMSTERDAM

Ook elders in ons land wordt tegenwoordig het oog opgehouden voor deze toch belangrijke schilder-kunst die echter bij velen te boek staat als wat onoprecht en glad. Zo konden in de laatste jaren dankzij de Vereniging Rembrandt een *Vinding van Mozes* door Nicolaas Verkolje en een prachtige *Minerva verheft de Kunsten* door Jan van Mieris aangekocht worden, respectievelijk door het Rijksmuseum Twenthe te Enschede en Museum de Lakenhal te Leiden, in 1994 en 1997.

HORENS

Dat het Rijksmuseum met *Europa en de stier* als representatief mythologisch historiestuk van Nicolaas Verkolje een heel terechte keuze deed, wordt bevestigd door de geschiedenis van het schilderij. Het moet uit ongeveer 1735-'40 dateren. De schilder en kunstenaarsbiograaf Jan van Gool zag het omstreeks 1745 bij Verkolje thuis. Hij beschreef het onderhoud

dat volgde wat kwaadsprekerig in zijn *Nieuwe Schouburg van Kunstschilders en Schilderessen* (Den Haag 1750-'51). Verkolje zou hem hebben verteld dat hij het had gemaakt om aan te tonen dat hij zowel beesten, bloemen als water kon schilderen. Door al die onderdelen zo goed te doen als kunstenaars die slechts in één ervan gespecialiseerd waren, bewees hij boven hen te staan. *Wat dunkt u, Lezers!, is dat ook niet verwaent en opgeblazen genoeg?*, schrijft Van Gool verontwaardigd, en hij legt Verkolje in de mond zich aldus beter te voelen dan Paulus Potter, Willem van de Velde en Jan van Huysum. Nog even overwoog de bezoeker in discussie te gaan en te wijzen op de horens die heel gek op de stierenkop waren weergegeven. Maar hij achtte het beter te zwijgen, vooral daar het gehoorde hem deed denken aan de eigenwaan van Gerard Wigmana, 'de Friese Rafaël' en de *laughing stock* van de 18de-eeuwse kunstwereld.

Verkolje kreeg een verdediger in Gerard Hoet, een kunstenaar die vooral kunsthandelaar was. Hij ging met Van Gool in pennenstrijd over diens *Nieuwe Schouburg*, waarbij de behandeling van Verkolje en diens *Europa en de stier* een der onderwerpen was. Hoet had de schilder juist als een oprecht en eenvoudig mens gekend, zonder overdreven eigenliefde. Van Gool moest Verkolje verkeerd hebben begrepen: die had slechts *te kennen [willen] geven, dat een Historieschilder in alle deelen van de Kunst moet geoeffent weezen*. De stierenhorens waren ongetwijfeld naar de natuur geschilderd geweest, en de manier waarop ze op de kop stonden zal dan ook *een gebrek in de natuur van 't voorwerp geweest zijn*. Net als Hoet had ook Van Gool al opgemerkt dat Verkolje vrijwel bij elk onderdeel van zijn composities naar modellen werkte, en daardoor heel lang, zo niet onnodig lang over een stuk deed.

Wat Verkolje tegen de middelmatige veeschilder Jan van Gool ook gezegd moge hebben, *Europa en de stier* moet voor de kunstenaar een bijzonder werk zijn geweest. Hij had het immers voor zichzelf geschilderd. Daarmee behoort het tot de categorie van pronkstukken die kunstenaars thuis of in het atelier hielden als blijk van hun kunnen, om klanten te overtuigen. Bij Verkoljes atelierveiling in 1746 bracht het met 405 gulden het op één na hoogste bedrag op. Koper was toen Nicolaas' broer Johannes, die zelf ook enigszins de kunst beoefende, maar vooral werkzaam was als kunstmakelaar en nu optrad als organisator van de verkoping. Uit de hamerprijs zou men kunnen opmaken dat hij het belangrijke schilderij uit familieoverwegingen kocht. Hoe dan ook, Johannes

Allegorische voorstelling van de Amsterdamse Kamer van de Verenigde Oost-Indische Compagnie
 Nicolaas Verkolje
 (1673-1746)
 ca. 1702. Olieverf op doek,
 59,5 x 85 cm.
 RIJKSMUSEUM, AMSTERDAM

Verkolje behield het schilderij, en direct na de veiling van diens bezit – in 1763 – kwam het stuk in Duitsland terecht, in het kabinet van de bankier Gottfried Winkler te Leipzig. Gedurende de 19de eeuw bevond de *Europa en de stier* zich in Franse collecties.

Blijkens oude veilingcatalogi heeft Verkolje ook twee getekende versies gemaakt van *Europa en de stier*, één in grijze inkt en één in aquarel. Van beide is de verblijfplaats thans niet bekend. De aquarel, die hij blijkens de datering van 1741 op 68-jarige leeftijd maakte, zou afgaande op een catalogusbeschrijving een herhaling geweest kunnen zijn van het schilderij. Bovendien heeft Verkolje misschien een tweede versie of een variant geschilderd van onze *Europa en de stier*.

VOORSTELLING

Afgebeeld is een van de vele verleidingshistories van Zeus. De mooie koningsdochter Europa placht re-

gelmatig met haar metgezellinnen langs de zee te wandelen. Zeus verstopte zich, vermomd als een grote sneeuw witte stier, in een kudde die hij met behulp van Mercurius het pad der vrouwen liet kruisen. Europa was gefascineerd door het niet dreigend uitzijnde beest met zijn kleine, edelsteenachtige horentjes. Het dier gedroeg zich jegens haar aanminnig als een lammetje – door Verkolje geestig gekarakteriseerd in de flemende stier. Al snel overwon Europa haar angst en begon met de stier te spelen. Zij voerde hem bloemen en omkranste zijn horens en nek met bloemenslingers.

Links heeft Verkolje enkele van de metgezellinnen weergegeven, waarvan er één wordt aangemoedigd haar angst te overwinnen. Kort na de door Verkolje gekozen scène zal de stier uitnodigend knielen, en als Europa op hem is gaan zitten voor een ritje zal hij naar de zee wandelen en plotseling met haar op de rug

wegzweven. Dat tafereel van de ontvoering is, althans in de buitenlandse kunst, in de prentkunst en in Nederland in de 17de eeuw, veel vaker weergegeven dan de verleiding van Europa. De verleidingsscène leende zich uitstekend voor het afbeelden van een pastorale idylle. De Hollandse setting waarin dat in de 17de eeuw dan vaak gebeurde, heeft Verkolje nadrukkelijk vermeden, zoals passend was in zijn op de klassieke georiënteerde tijd. Hij bleef zeer dicht bij de beschrijving van het verhaal in Ovidius' *Metamorfosen* en om de mythologische wereld te benadrukken introduceerde hij, buiten het amortje dat de stier leidt, ook nog eens twee putti die bij de waterkant met een dieplood in de weer zijn. Ze wijzen vooruit naar de tocht door de zee en het feit dat er voor Europa dan geen terugkeer meer mogelijk is.

Het schilderij heeft een prachtig helder koloriet, dat wel gezien mag

worden als een reactie op de vaak wat donkerder schilderijen uit de 17de eeuw. Het landschap op de achtergrond is niet alleen qua type, maar vooral door de naar blauwgroen zwemende kleurstelling geïnspireerd op gouaches met classicistische landschappen door tijdgenoten als Isaac de Moucheron, Jan van Huysum, Abraham Rademaker en Willem Troost. Voor dat landschap staan de figuren in een opstelling die doet denken aan een toneeluitvoering. Het is aan de grote variëteit in de houdingen en de kleding met zijn doordachte afwisseling van witte, blauwe en rode tinten te danken dat het stuk niet al te braaf en statisch is uitgevallen. In veel van zijn beste, latere werken toonde Verkolje een voorkeur voor een compositieschema waarbij de figuren min of meer waren opgesteld in een licht boogvormig fries. Daarbij meed hij dieptewerking en diagonale perspectieven. Wellicht sprak de helderheid van deze eenvoudige, maar niet noodzakelijk levenloze composities hem aan.

In *Europa en de stier* is een favoriet beeldmotief van Verkolje verwerkt: het afschermen van de ogen tegen fel invallend licht. Niet toevallig is de vrouw die dit gebaar maakt precies in het midden van de voorstelling gezet. Zowel de elegante pose als het doordachte kleurgebruik met de bijna transparant lijkende helder rode vingers moeten de aandacht van de beschouwer wel trekken. Het sterke licht, dat overigens in het schilderij verder niet voorkomt, is een symbool van de aanwezigheid van Zeus. Het decoratieve gebaar is door Verkolje prominent toegepast in diverse andere tekeningen en schilderijen. Ook tijdgenoten als Arnold Houbraken, Philip Tideman en Jacob de Wit ge-

bruikten het, zij het incidenteel. Zeer verwant, zowel in compositie als opvatting, inclusief het afschermgebaar, is een *Proserpina en haar gezellinnen in de weide van Enna* in het Louvre. Het schilderij stamt uit de collectie van Lodewijk XVI en getuigt daarmee van het aanzien dat Verkolje in de 18de eeuw genoot.

INVLOED

In het werk van Nicolaas Verkolje, een leerling van zijn vader die kunstschilder te Delft was, komen verschillende aspecten samen. Er zijn invloeden – vooral in de conceptie – van de 17de-eeuwse Nederlandse historischschilderkunst, gecombineerd met de classicistische beeldopbouw van Gerard de Lairese uit ongeveer 1680-1700 en met diens streven naar archeologisch correcte detaillering. Daarnaast heeft de fijnschildertechniek van de Leidse school een sterk stempel op de uitvoering gedrukt. Daarbij kwam in de eerste decennia van de 18de eeuw via reproductieprenten een niet te onderschatten invloed van de nieuwe Franse en Italiaanse historieschilderkunst met een neiging tot elegantie in de composities. In het verwerken van dat alles tot een eigen stilistisch idioom wist Nicolaas Verkolje in zijn beste werken veel betere resultaten te bereiken dan zijn Nederlandse generatiegenoten. Zijn bevangenheid door waarheidsliefde, tot uitdrukking komend in het streven om zo veel mogelijk onderdelen van zijn composities naar modellen te schilderen, was daar eveneens een uiting van. Het is dan ook zeker niet toevallig dat Verkolje zich in zijn uitbeelding van het mythologische verhaal, op de putti met het peillood na, nauwkeurig hield aan hetgeen Ovidius had geschreven.

Van Nicolaas Verkolje was al een vroeg schilderij in de collectie van het Rijksmuseum aanwezig – een allegorie op de VOC naar een voorstelling op een medaille uit 1702 – en een niet heel erg belangrijk portret. Daarnaast is sinds enige tijd het wel belangrijke portret van de familie Van Mollem-Sijdervelt uit 1740 in bruikleen. Het is dus zonder meer duidelijk dat een goed historiestuk van zijn hand een wezenlijke lacune opvult. *Europa en de stier* heeft bovendien als niet te onderschatten voordeel dat Verkoljes ‘smeltend penseel’ van fijnschilderkunst verreweg het beste tot uiting komt bij een schilderij op paneel. Alle aanprijzingen die Verkolje in de 18de eeuw in binnen- en buitenlandse veilingcatalogi en kunsthistorische geschriften kreeg toegezwaid zijn bij uitstek op de nieuwe aanwinst van toepassing: *blij; teder en schoon; fris van kleur; precieus van uitvoering; schoon getekend; delicaat gepenseeld* ♦

Robert-Jan te Rijdt

Met dank aan Guido Jansen, Rotterdam, Mevrouw B. ter Molen-den Outer, Apeldoorn, Charles Dumas, Den Haag

Literatuur:

- Johan van Gool, *De Nieuwe Schouburg der Nederlantsche Kunstschilders en Schilderessen*, Den Haag 1750-'51, deel 1, pp. 392-402
- Gerard Hoet, *Aanmerkingen Op het eerste en tweede Deel des Nieuwen schouburgs der Nederlantsche kunstschilders en schilderessen, door Johan van Gool*, [Den Haag 1753], pp. 57-59; herdrukt in facsimile in: Lyckle de Vries, *Diamante gedenkzuilen en leerzaeme voorbeelden. Een bespreking van Johan van Gools Nieuwe Schouburg*, Groningen 1990
- J.G. Burman Becker, *Notices sur la famille Verkolje*, Kopenhagen 1869
- Eric Jan Sluijter, *De 'heydensche fabulen' in de schilderkunst van de Gouden Eeuw. Schilderijen met verhalende onderwerpen uit de klassieke mythologie in de Noordelijke Nederlanden, circa 1590-1670*, Leiden 2000, pp. 61, 242